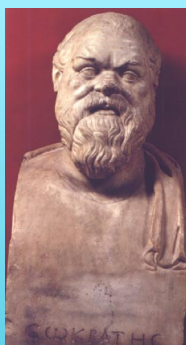

FILOZÓFIATÖRTÉNET ÉS KORTÁRS FILOZÓFIA: PLATÓN

5. TÉMA: Platón és Szókratész

Dr. habil. Mogoródi Emese

3. Lecke

Szókratész filozófiája és

módszerei: *docta*

ignorantia,

lélekgondozás,

„szókratészi evangélium”

15 – 20
PERC

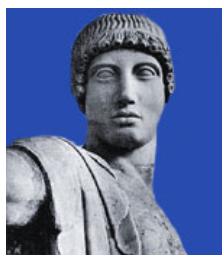
3. *Docta ignorantia*, irónia

A szókratészi „dialektikus” módszer, a filozófiai párbeszéd fontossága mögött az a meggyőződés áll, hogy:

- lényeges tudnunk, mi az, amit (biztosan) tudunk, és mi az, amit nem (csupán azt hisszük, hogy tudjuk).

Ezt az elmeállapotot nevezzük

„tudó(s) tudatlanságnak” (lat. *docta ignorantia*).

Természetét a **delphoi jóslat** híres története világítja meg a Szókratész *védőbeszédében* (19d-22e):

„Miután eltávoztam, úgy okoskodtam magamban, hogy ennél az embernél legalábbis bölcsőbb vagyok; mert ugyan alighanem egyikünk sem tud semmi szépet és jót, csak hogy ez azt hiszi, tud valamit, miközben nem, én viszont, aminthogy éppenséggel nem tudok, nem is hiszem azt, hogy tudok. Úgy tűnik tehát, valam apróság tekintetében mégiscsak bölcsőbb vagyok nála, és pedig épp ebben, hogy amit nem tudok, arról nem is hiszem hogy tudom.” (Platón: Szókratész védőbeszéde 21 d. Ford. Mogyoródi Emese)

„Nos hát, ezt vizsgálom én és kutatom még most is mindenhol, az isteni útmutatás szerint, ha valakit akár a városbeliek, akár az idegenek közül bölcsnek gondolok. S ha úgy találok, nem az, az isten segítségére sietek, és kimutatom, hogy nem bölcs. És emiatt a foglalatosság miatt nem jutott időm sem a város hivatali ügyeivel, sem a magam dolgaival említésre méltó módon törődni, hanem ezerszeres szegénységben élek az isten szolgálata miatt.” (Platón: Szókratész védőbeszéde 23b. Ford. Mogyoródi Emese)

A „tudó tudatlanság” (azaz a tudatlanság tudata) nem annak tudatában áll, hogy nem tudunk semmit; hanem abban, hogy *ha* valamit nem tudunk, akkor nem is hisszük azt, hogy tudjuk.

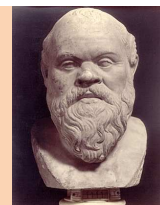

Szókratészi „írónia”

- részben azt jelenti, amit ma: a beszélő az ellenkezőjét mondja annak, mint amit valójában gondol (a partneréről), és ezzel kigúnyolja;
- részben azonban speciális jelentése van: „színelte tudatlanság”;
- a beszélgetőpartnerek gyakori vádja Szókratészszel szemben: hogy megőrizze fölényét, csak színleli önnön tudatlanságát, nem őszinte beszélgetőpartner; „irányított kérdésekkel” manipulál.

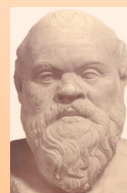
A vád azonban alaptalan:

„Mármost, athéni férfiak, ezek miatt a vizsgálódások miatt sok ellenséges indulat keletkezett ellenem, méghozzá igen súlyosak és sötétek, olyannyira, hogy számtalan rágalom származott belőlük, míg végül rámragasztották ezt az elnevezést, hogy bölcs vagyok. Ugyanis a jelenlévők minden esetben azt hiszik, jómagam bölcs vagyok mindabban, amiben valaki mást megcáflok. Csakhogy alighanem úgy áll ez a dolog, férfiak, hogy valójában egyedül az isten bölcs, és ezzel a jóslattal azt mondja, hogy az emberi bölcsesség igen keveset avagy semmit nem ér. És [...] felhasználja a nevemet, és engem állít mintául, mintha csak ezt mondaná:»Emberek! Az közöttetek a legbölcsőbb, aki Szókratészhez hasonlóan fölismerte, hogy bölcsesség tekintetében igazság szerint semmit sem ér«” (Szókratész védőbeszéde 23 a-b. Ford. Mogyoródi Emese).

A *Gorgiaszban* pedig ezt mondja:

„Szerintem mindnyájunknak azon kell lennünk, hogy kiderítsük, mi az igazság abban, amiről beszélünk, és mi nem az. Ha kiderül, az mindenkinek egyformán jó. Most tehát kifejtem saját álláspontomat, és ha valamelyikőtök úgy látja, hogy az, amire saját magammal jutottam, nem úgy van, legyen szíves, szakítson félbe és cáfoljon meg. Mert én egyáltalán nem úgy beszélek, mintha a birtokomban volna az igazság. Veletek együtt én is csak keresem, és ha kiderül, hogy van valami elfogadható az ellenvetésben, én leszek az első, aki elfogadom” (*Gorgiasz* 505e-506a. Ford. Horváth Judit.)

4. a lélek „gondozásának” (*therapeia*) szükségessége

- A szókratészi filozófia alapvető célja a lélek „gondozása”; a filozófia ennél fogva kitüntetett módon **etika**.
- A **test és a lélek szembeállítását** feltételezi (orphikus és püthagoreus hagyomány), és a léleknek az erényes életen keresztül történő „ápolását”.
- Ez magában foglalja a hagyományos, kompetitív, **arisztokratikus/heroikus erényfelfogás kritikáját**:

„Mert nem másban fáradozom, amikor köztetek járok, mint hogy meggyőzzelek benneteket, ifjat, időset egyaránt, hogy se teste, se vagyona ne legyen előbbre való, és senki ne törődjék velük odaadóbban, mint azzal, hogy a lelke miként válhat a lehető legjobbá. Azt mondom: »Nem a vagyonból lesz az erény, hanem erényből a vagyon és minden egyéb jó az ember számára, akár a magánéletben, akár a közéletben«” (*Szókratész védőbeszéde* 30 a-b. Ford. Mogyoródi Emese).

A hagyományos, arisztokratikus erényfelfogást Hésziodosz egy sora illusztrálja:
„**vagyonnal jár az erény és dicsőség**”
(*Munkák és napok* 313)

5. A „szókratészi evangélium”

A heroikus értékideálokkal szemben Szókratész egy olyan erkölcsi elvet hangsúlyoz, mely a keresztény erkölcsiséget előlegezi meg (ezért nevezték ezt a tanítását „szókratészi evangéliumnak”):

**„jobb igazságtalanságot elszenvedni, mint
elkövetni”** (pl. *Gorgiasz* 474c skk.)

Lásd: 4.
Téma, 3-4.
Lecke

Ha ugyanis az ember számára fontosabb a lelke egészsége vagy jóléte, mint a testéé, akkor fontosabb, hogy minden erkölcstelenségtől mentes legyen, mint hogy (testileg) mit szenved el.

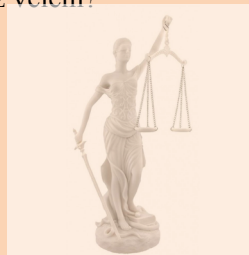

talio elv (lat. *lex talionis*): a bosszúállás elve vagy törvénye („szemet szemért, fogat fogért”); az archaikusabb erkölcsiségre jellemző elv (amilyen a görög heroikus/arisztokratikus moralitás is volt)

Ez a *talio* elv tagadása:

„Tehát nem szabad az igazságtalanságot viszonzni, sem rosszat tennünk egyetlen emberfiával sem, akármit szenvedünk is el tőle. De vigyázz, Kritón, amikor beleegyezésedet adod ezekhez az elvekhez, nehogy meggyőződésed ellenére fogadd el őket! Mert tudom, hogy kevesen gondolkodnak így, ahogyan ezután is kevesen fognak. ... Vizsgáld meg hát alaposan, vajon velem tartasz-e, egyetértesz-e, s választhatjuk-e vitán kiindulópontjául azt, hogy sohasem helyes igazságtalanságot elkövetni, de még vissza sem szabad azt fizetni, sőt, ha valakinek rosszat is kell elszenvednie, akkor sem helyes, hogy védekezésképpen viszonzza azt – vagy pedig elpártolsz, és már ebben az alapelvben sem tartasz velem?”

(Platón: *Kritón* 49 c-d. Ford. Geleczey-Miháltz Alirán)

Ez a belátás áll amögött is, hogy Szókratész, noha megtehetné, nem szökik el a börtönből:

„Akik Szókratész oldalán álltak az ellene folytatott eljárás során, és hozzá hasonlóan azt frivolnak érezték, mivel egy hozzá nem értő bíróság olyan bűnökért ítélte őt el, amelyeket el sem követett, joggal lehettek meglepődve, és kérdezhették, hogy **miért is tartotta kötelességének a szökés lehetőségének visszautasítását**. A Kritón ennek a tisztázására vállalkozik. A magyarázat pedig egy olyan különbségtételből következik, amely a közönséges személyeknek mindig is nehezére esett. Az ítélet, és ezt Szókratész sem tagadja, **méltánytalan és igazságtalan** volt. Nevetséges, hoy éppen ő volna elmarasztalható istentelenség vádjában. Az ítélet azonban szigorúan **törvényes és jogszerű** volt, mivel az ítéletet egy törvényes alapon álló bíróság hozta, egy a törvények követelményeivel összhangban álló bírósági tárgyalás lefolytatása után. **A jó polgár kötelessége, hogy alávesse magát a törvényes alapon álló ítéletnek**, még akkor is, ha annak tartalma történetesen hamis. ... a törvényes rend végét jelentené, ha bármely magánszemély feljogosítva érezné magát arra, hogy eltekintsen a bíróság döntésétől, ha az neki a tényekkel ellentétesnek tűnik” (A. E. Taylor: *Platón*, 239.o.).

Szókratész döntése

- a) egyfelől a demokratikus jogállamiság legfontosabb követelménye vagy feltétele, a **törvényesség** (*the rule of law*) mindenek feletti tiszteletén alapul,
- b) másfelől **az igazságosság/erkölcsiség szókratészi felfogásán**: sohasem szabad igazságtalanságot elkövetnünk, még akkor sem, ha igazságtalanságot szenvedtünk el.

A kettő ez esetben egy felé mutat:

- a törvényeknek erkölcsi alapokon kell állniuk; másfelől erkölcsiség nem lehetséges a törvényesség tisztelete nélkül.

Drakón törvénykönyve

További olvasmányok:

A. E. Taylor: *Platón*. Osiris könyvtár. Budapest, 1997, 239-247.

Ellenőrző kérdések:

1. Miben áll a szókratészi *docta ignorantia*, és hogyan függ össze az ióniával?
2. Miben áll a „lélek gondozása”, és mi az erkölcsi jelentősége?
3. Mi a „szókratészi evangélium”, és mennyiben jelenti a hagyományos erkölcsi elvek tagadását?

Kiválósági kérdések, feladatok:

1. Miért nem szökik el a börtönből Szókratész, noha tisztában van vele, hogy az ítélet igazságtalan volt?
2. Széles körben elterjedt félreértelmezés, miszerint Szókratész azt állította, tudja hogy nem tud semmit. A fenti szövegek alapján (lásd: „tudós tudatlanság”) ezzel szemben mit állított? Logikai szempontból mi a különbség a két állítás között?

